

PRIMER

Unsa ang Pideral nga Sistema sa Pangagamhanan?

Ang Pideral nga pangagamhanan usa ka progresibong sistema sa pangagamhanan nga naghatag ug gibug-aton sa prisipyo o baruganan sa kinaugalignon diin and mga lokal nga molopyo o komunidad gigarantiyahan sa higayon sa pagkab-ot sa kalambu-an segon sa ilang talag-saong hiyas , kulturahong kalainan ug cursos naturales pinaagi sa ilang kaugalingong estado inubanan sa batakang balaod o lagda niini.

Paunsa ang pagbahin-bahin sa gahum ug katungdanan ilalum sa usa ka Pideral nga Sistema?

Ang bersiyon sa Pilipinas kabahin sa usa ka pideral nga sistema nagtuyok o gililok pa ug gidahum nga ang produktong moguwa mag-agi sa usa ka lawom ug hingpit nga konsultasyon o hisgot-hisgot nga mohalom sa lokal nga kahimtang.

Sa ubang mga Pideral nga nasud, ang gahum sa pangagamhanan nabahin ngadto sa duha: sa mga Estado (mga rehiyon) ug sa Nasyonal o Pideral nga gobyerno.

Ang gahom sa Nasyonal o Pideral nga gobyerno kasagaran naga-langkob sa mga sumusunod: nasudnong pag-panalipod (national defense), koryo (postal), langyaw nga mga kahimo-an (foreign affairs), imigrasyon ug panalapi.

Samtang ang mga estado, uban sa ilang kaugalingong konstitusyon ug balaod (charter), ginakuptan ang mga batakang gahum sa pangagamhanan sama sa pagpa-ngolekta sa mga taripa, pamuhis ug pagpanguarda, kahusay ug kalinaw, pampublikong tahas, katilingbanong pangkaayuhan, panglawas, edukasyon, palibot ug cursos naturales , plano sa kagamitan sa yuta ug tubig, reporma sa pangyuta ug banikanhong kalambo-an..

Sa hisgutanan sa mga abut sa buhis, naandaan sa halos kadaghanan sa mga pideral nga nasud, nga ang 80% sa maong abut ibilin sa mga estado ug 20% lang ang ihatag ngadto sa nasyonal o pideral nga gobyerno. Kini sukwahi sa gakahitabo karon diin kinahanglan pa nga magpalimos ang lokal nga mga kagamhanan ngadto sa nasyonal aron makakuha og dako-dako nga gahin sa badyet. Ilalum sa usa ka pideral nga sistema, adunay hingpit nga gahum sa panalapi ang mga estado.

Nganong usa ka Pideral nga Sistema man ang angay para sa Pilipinas?

Ang usa ka sentralisadong porma sa gobyerno nga kasamtangang ginasunod sa Pilipinas gi-gama aron mo-sibo sa panginahanglan sa usa ka kolonyal nga gobyerno. Ang sentralisadong pamaagi kanunay nga gigamit ug gamiton isip hinagiban sa pagdominar ug pagkontrolar..

Ang atong sentralisadong pangagamhanan o gobyerno sa pagkakaran wala makasulbad sa batakang isyu sa walay kaangayan nga maoy amahan sa politikanhong pangamo (political patronage), kakulangan o kauwahi sa paglambo ,kawad-on, walay kalinaw, ug daw buta o bungol nga pangagamhanan .Mao ni nga mga multo nga nagpadayong naghadlok ug naghulga sa Pilipinas isip usa ka nasod . Ang Sentralisadong pangagamhanan nahimong inutil, walay pagsanong ug halayo sa katawhan. Tungod niini, nakita ang dako nga panginahanglan sa pagtul-id niini pinaagi sa pagbag-o sa kasamtangang istruktura. Busa kinahanglan gayod nga ang gahom nga nakasentro sa Manila mabalhin ug mabahinbahin ngadto sa mga estado o rehiyon nga mas haduol na unya sa katawhan.

Ang dugay na kaayo gina-pangayo nga autonomiya sa Moro National Liberation Front (MNLF) ug usa ka Independent Islamic State sa Moro Islamic Liberation Front (MILF) mahimo nga matubag ilalum sa usa ka Pideral nga sistema sa pangagamhanan . Ang kasamtangang sistema walay katakus sa pagsanong sa realidad sa talagsaong kultura ug heograpiya sa Mindanao ug sa tibook Nasod. Ang pagpangandoy sa usa ka “islamic state” mahimong matuman pinaagi sa usa ka Pideral nga sistema.

Unsa-unsang mga nasod ang adunay Pideral nga Sistema sa Gobyerno?

Sa kasamtangan, adunay 23 ka mga nasod nga Pideral ang sistema sa ilang gobyerno.

- Malaysia
- India
- United Arab Emirates
- Australia
- Pakistan
- Micronesia
- Germany
- South Africa
- Switzerland
- Yugoslavia
- Belgium
- Netherlands
- Spain
- Austria
- Russia
- Ethiopia
- United States of America
- Canada
- Mexico
- Brazil
- Venezuela
- Argentina
- The Comoros

Nganong dili na lang man tagaan og higayon ang Disentralisasyon ug Autonomiya?

Ang pagpatuman sa Local Government Code ug ang pagkatukod sa Autonomous Region for Muslim Mindanao kon ARMM adunay ilang kaugalingong mga kaayuhan. Pero luyo sa pagpadagan ug implementasyon niini nga mga balaod, gaka kita nga mao ra gihapon ang kahimtang - politikanhong pangamo (patronage politics), walay kalinaw, hinay nga pagpadangat sa mga batakang serbisyo ug sentralisado o nagsumikad sa taas padulong sa ubos nga pagplano ug pagdesisyon ug bisan pa man gani sa sa negosasyon sa kalinaw sa Mindanao and nagkupot mga taga-Manila lang gihapon. Sa sayon nga pagka-istorya, walay tiunay nga kabag-uhan nga nahitabo. Kining mga balaora, gikinangalan nga mo-saka sa ang-ang nga mas angayan ug sibo sa gina-pangayo nga pagpangkaugalingon (self-determination).

Unsa ang mga bentaha sa usa ka Pideral nga Sistema?

Tungod kay adunay klaro nga pagbahin-bahin sa gahum taliwala sa nasyonal (pideral) nga gobyerno ug sa mga estado, mas dako nga kinakaugalingnan nga makab-ot sa mga miyembrong

estado ug mahatagan og dakong higayon ang katawhan nga mag-dumala sa ilang kaugalingon nga mga kalihokan ingon usab sa pag-buot sa paggamit sa ilang kaugalingon nga mga badyet. Ang sistemang pideral usab nagatugot sa mga ka estado sa pagsanong sa kalainan sa ilang nagkadaiyang teritoryo. Ug tungod niini, adunay dakong tingog ang mga estado sa pagpatunhay, paggamit ug pagpalambo sa mga rekursos naturales nga nahimutang sa ilang mga tagsa-tagsa ka dapit.

Ang sistemang Pideral nagaseguro nga adunay “political parity”, kaangayan sa ekonomiya ug katilingbanong hustisya sa tanang rehiyon sa nasud.

Aduna puy mas epektibo nga “check and balance” nga mekanismo ug maka-aghat og mas dali nga panag-ambitay taliwala sa katawhan ug mga lideres sa estado tungod kay mas duol ang sentro sa gahum.

Unsaon pagbag-o sa istruktura para mahimong usa ka Pideral nga sistema ang Gobyerno?

Mahimo lang kini pinaagi sa pagbag-o sa 1987 nga Konstitusyon sa Pilipinas (1987 Philippine Constitution) ug pinaagi sa usa ka Constitutional Convention diin ang mga delegado nga molingkod paga-pilion sa katawhan.

Unsa ang gina-sugyot nga porma ilalum sa usa ka Pideral nga Sistema sa Gobyerno?

Wala pay nauyunan kung unsa gyud nga porma sa gobyerno ang paga-sundon. Sa karon, padayon pa ang pagtuon ug pagsusi sa mga nagklase-klaseng porma sa gobyerno sa 23 ka mga Pideral nga nasud. Padayon pa pod ang pagpa-higayon sa mga paghisgot-hisgot aron makuha ang pulso ug dugang kahibalo gikan sa katawhan kon unsa gayud ang porma nga angay ug haum sa kahimtang sa Pilipinas. Gi-sugyot pod nga kung mahimo dugang paghisgot-hisgot pa ang himo-on para maka-siguro nga mas daghan ang maka-apil sa atong katawhan niining importante kaayo nga proseso sa pagbag-o sa politikanhong sitwasyon.

Unsa ang Lihok Pideral Mindanaw (LPM)?

Ang gamot pagkatukod sa LPM masubay sa mga nag-unang paningkamot sa Mindanao Congress of Development NGO's (MINCON) sa ilang adbokasiya sa pagduso sa usa ka Pideral nga sistema sa Gobyerno. Agig pag-ila sa nangagi, kasamtangan ug mga ubang inisyatiba sa nagkalainlaing kalihokan ug mga personahe sa ilang adbokasiya sa Pideralismo, ang MINCON nagpadayon sa iyang bersiyon sa maong adbokasiya sukad pa niadtong 1991. Kini nga mga paningkamot misangpot sa usa ka asembliya sa mga pideralistas sa Mindanao niadtong December 3-5, 1999 ug didto pormal nga natukod ang Lihok Pideral Mindanaw kon LPM. Ang mga partisipante sa maong asembliya nag-gikan sa nagkalain-laing sektor sa katilingban sama sa mga IP's kon Indigenous People, Academe, NGO, PO, business sector ug mga progresibong politikanhong kahugpungan.

Niadtong Pebrero 2000, ang LPM naghan-ay na sa iyang mga “core groups” sa unom (6) ka rehiyon sa Mindanao. Sa pagka-karon, ang maong mga “core groups” na maoy nag-padayon sa pag-organisar sa ilang kaugalingon nga mga probinsiyal, siyudad ug munisipal nga mga LPM

“chapters”. Sila ang gidahum nga mopalapad, mopalambo sa pideralismong adbokasiya hangtud sa mga ka-baranggayon ug makig-alayon sa mga ubang lokal nga kahugpungan ug personahe.

Ang LPM nangimbata ngadto sa gusto nga mo-apil sa pagbag-o sa politikanhong sistema sa atong nasud.

Unsay imong mabuhat aron mahimong realidad ang Sistemang Pideral sa Pilipinas ?

- Pagpahi-gayon og mga pormal ug dili pormal nga paghisgot-hisgot kabahin sa Pideralismo diha sa imong panimalay, eskuwelahan, opisina, ug uban pang mga “forum”.
- Ipadayag ngadto sa imong representante sa kongreso, lokal nga mga opisyaales ug mga “opinion makers” sa kumonidad ang imong hugot nga pag-tuo kabahin sa usa ka Pideral nga Sistema sa Gobyerno.
- Pakig-istorya sa mga representante sa kongreso sa inyong kumonidad ug sulayan sila sa pag-dani nga mo-suporta sa kampanya ug adbokasiya sa Pideralismo.
- Apil sa LPM.

Dugang impormasyon kabahin sa mga Pideral nga Nasud:

- 1) Sa 200 ka nasud sa tibuok kalibutan, 23 lang ang adunay Pideral nga porma sa gobyerno.
- 2) Kung sumahon ang mga lumulopyo sa 23 ka mga nasud, mo-abot ni og 2 B gawas sa 5.8 B nga populasyon sa tibuok kalibutan.
- 3) Sa nag-unang 12 nga mga nasud basi sa Gross Domestic Product (GDP), pito ang adunay Pideral nga porma sa gobyerno. (1997 World of Facts)
- 4) Sa nag-unang 12 nga mga nasud basi sa per Capita Income (PCI), unom ang pideral. (1997 World of Facts)

Para sa dugang pangutana, tawag lang sa:

Balay Mindanaw Foundation, Inc. (BMFI)
#53 A 12th St Zone 2 Upper Bulua, Cag. De Oro
City, Tel. Nos.: (08822) 73-5946 / 73-7438
ug pangitaa si: *Kaloy, Ayi, Stanley o I-i*

**Technical Assistance Center for the
Development of Rural and Urban Poor
(TACRDUP)**, 413 Champaca cor. Aguho St.,
Juna Subd, Matina, Davao City, Tel. Nos.:
(082)297-8245/297-2215/297-6468,
ug pangitaa si: Dondon, Philip, JunAps, Deewai
o Ching

Gawasnong Pagbalay, Inc. (GPI)
R. Castillo St., Brgy. Duterte, Agdao, Davao
City, Tel. No., (082) 226-4937, ug pangitaa si:
Nerio Navarro

o pag-email sa:

lihokpideral@cdo.weblinq.com